

# ساماندهی گردشگری در تفرجگاه های پیراشهری هماهنگ با ظرفیت تحمل محیطی

دریافت مقاله: ۱۳۹۰/۱/۲۸ پذیرش مقاله: ۱۳۹۰/۲/۳۰

صفحات: ۶۹-۸۸

حسن افراخته: استاد دانشکده علوم جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم تهران<sup>۱</sup>

Email: hafrakhteh@yahoo.com

بهرامعلی خدائی: دانشجوی دوره دکترای جغرافیای توریسم

Email: ba\_khodaei@yahoo.com

## چکیده

سرعت نو آوری های تکنولوژیکی سبب شکل گیری تحولات اجتماعی و پدیدار شدن اوقات فراغت به عنوان یکی از نیازمندی های اساسی شده است. این امر توسعه صنعت گردشگری و تفرجگاه های پیراشهری به عنوان مقصدگردشگری در مقیاس خرد را در پی داشته است. تحقیق در پی پاسخ این سوال بوده است که تفرجگاه پیراشهری چه ویژگی هایی دارد و چگونه می توان آن را ساماندهی کرد؟ بدین منظور، منطقه طارم به عنوان تفرجگاه پیراشهری انتخاب، ویژگی ها و ساماندهی فعالیت های گردشگری در آن مورد بررسی قرار گرفته است. اطلاعات مورد نیاز از طریق بازدید محلی، انجام مصاحبه با گردشگران و ساکنان محلی، تکمیل ۲۰۰ پرسشنامه توسط گردشگران و نیز برخی اصناف و نیز استفاده از برخی اسناد صورت گرفته است. داده های جمع آوری شده به صورت تطبیقی و بر اساس سه عامل "قابلیت ها"، "خدمات و امکانات" و "تأثیر پذیری ساکنان محلی" مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. نتیجه نشان می دهد که در ساماندهی گردشگری ناحیه، محیط طبیعی هم از توان گردشگری برخوردار است و هم دارای ظرفیت تحمل می باشد. جامعه میزبان از توسعه این صنعت استقبال می کند. ولی گردشگری ناحیه تنها بر بنیان خواست ساکنان شهرهای مجاور شکل گرفته و دولت نقشی در آن نداشته است. نقش دولت تا دسترسی جامعه محلی به سطح مورد نیاز خود اتکایی قابل توجه و بسیار با اهمیت است. مساعدت دولت در دستیابی جامعه میزبان به مدیریت خود اتکا از نظر سرمایه گذاری و ترویج فرهنگی اهمیت بسیار دارد.

کلیدواژگان: تفرجگاه، طارم، قابلیت ها، خدمات و امکانات، ساماندهی

<sup>۱</sup> نویسنده مسئول: تهران - خیابان مفتح - دانشگاه تربیت معلم - دانشکده علوم جغرافیایی

## مقدمه

انباشت و سرعت نو آوری های تکنولوژیکی، به خصوص در بسترگذار از شیوه تولید فوردیستی به پسافوردیستی در عصر پسامدرن، زیر فشار حاصل از این تکنولوژی سبب شکل گیری تحولات اجتماعی شده است. این پدیده از آنجا ناشی می شود که ابزار تولید (تکنیک ها) و تحولات اجتماعی دارای تأثیر و تأثر متقابل اند (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۱، ۱۲). یکی از تحولات اجتماعی در جوامع معاصر، پدیدار شدن اوقات فراغت به عنوان یکی از نیازمندی های اساسی جوامع معاصر و ملزومی برای تحمل زندگی تحت سیطره تکنولوژی است. بسیاری از کشورها دریافته اند که برای بهبود وضعیت اقتصادی خود باید ابتکار عمل به خرج داده و راه های جدیدی بیابند (لطفی، ۱۳۸۴: ۵). توسعه صنعت گردشگری برای کشورهایی که با محدودیت منابع ارزی و بیکاری بالا مواجه اند، اهمیت بسیاری دارد (صباغ کرمانی، ۱۳۷۹: ۱۱). در این راستا صنعت گردشگری به عنوان یکی از شیوه های گذران اوقات فراغت، گسترش و توسعه یافته است. گردشگری و اوقات فراغت در عصر پسامدرن به عنوان یک حق، از حقوق اساسی زندگی انسانی محسوب می شود (پاپلی یزدی و سقایی، ۱۳۸۲: ۳۸).

ساختار گردشگری در عصر پسامدرن و پیرامون تحولات اجتماعی، تغییرات محسوسی پذیرفته است. اهمیت یافتن گردشگری در مقیاس خرد، یکی از تغییراتی است که بیشتر در رابطه با دو متغیر طبقات اجتماعی و ابعاد فضایی، زمانی قرار دارد. در این راستا برآورد تعداد گردشگران بر مبنای طول مدت اقامت در یک گونه شناسی مدت اقامت گردشگران بر بنیان «گردشگری یک روزه و یک شبه» قرار گرفته که در آن گردشگر مدت ۲۴ ساعت یا کمتر از آن در یک مکان گردشگری اقامت می گزیند (دایس ویل، ۱۳۷۸: ۲۴-۲۳).

این گونه گردشگری بیشتر بین طبقات متوسط و بعد زمانی و فضایی کوتاه که سفر به تفرجگاه های پیراشهری را به خصوص در آخر هفته امکان پذیر می نماید، روندی رو به گسترش است. در این راستا به علت آنکه انگیزه اصلی گردشگر در مقیاس خرد بیشتر تفریح در هوای آزاد است، تفرجگاه های پیراشهری به عنوان مقصد این گونه گردشگری اهمیت زیادی یافته است. این تفرجگاه ها که بیشتر در نواحی روستایی پیرامون شهرها شکل می گیرد، به علت دارا بودن قابلیت های طبیعی به عنوان مقصد گردشگری در مقیاس خرد برگزیده می شوند. این پدیده توجه به گردشگری در مقیاس خرد را در دو بعد ضروری می سازد:

- بعد اول مربوط به مبدأ گردشگری یعنی شهرها و توجه به امر گذران اوقات فراغت و سطح بندی پراکنش فضایی این امر در رابطه با متغیرهای مربوطه می باشد.

- بعد دوم مربوط به تفرجگاه های پیراشهری است که مقصد گردشگری در مقیاس خرد محسوب می شود. در این زمینه که نگرش منطقه ای را می طلبد، توجه به امر اشتغال، درآمد و پایداری پیرامون پدیده گردشگری دارای اهمیت است (جوان وسقایی، ۱۳۸۳: ۱۱۰).

ضرورت اولیه پرداختن به تفرجگاه های پیراشهری، خوانش این گونه از متن های فضایی در رابطه با چگونگی ساماندهی آنها می باشد. بر این مبنا هدف مقاله آن است که تفرجگاه پیراشهری به عنوان مقصد گردشگران و ساماندهی آن مورد بحث و بررسی قرار گیرد. تحقیق در پی پاسخ این سوال است که تفرجگاه پیراشهری چه ویژگی هایی دارد و چگونه می توان آن را ساماندهی کرد؟ در این راستا، منطقه طارم به عنوان تفرجگاه پیراشهری انتخاب، ویژگی ها و ساماندهی فعالیت های گردشگری در آن مورد بررسی قرار گرفته است. در حال حاضر عدم ساماندهی و فقدان برنامه ریزی سبب شده که گردشگری در منطقه طارم سودی برای ساکنان محلی نداشته، بلکه عدم توجه به ملاحظات زیست محیطی، بهداشتی و عدم رعایت ظرفیت تحمل<sup>۱</sup> (WTO, 1990: 74)، واکنش منفی گردشگران را به دنبال داشته باشد.

از آنجا که بهره برداری از توان ها و قابلیت های گردشگری هر منطقه می تواند زمینه ای پویا و فعال برای توسعه آن منطقه فراهم نماید، تحلیل و ارزیابی توان ها و قابلیت های مزبور به گونه ای علمی همراه با رعایت مسایل زیست محیطی ضرورتی ویژه خواهد داشت. نیازهای روزافزون جمعیت شهرنشین به محیط های تفریحی و استراحتگاهی از طرفی و جابجایی هزاران گردشگر در طول سال از طرف دیگر و همچنین فشار لجام گسیخته آنها بر روی محیط زیست، اهمیت موضوع را آشکار خواهد ساخت. صنعت توریسم می تواند نقش عمده ای در کاهش پیامد های منفی ناشی از فشار بر منابع طبیعی داشته باشد (Crouch, 1994: 79-88). با شناخت و ارزیابی پتانسیل ها و قابلیت های طبیعی طارم از نظر توریستی می توان از این توان ها استفاده بهتری به عمل آورد. سازمان های متولی گردشگری کشور می توانند از نتایج این تحقیق جهت برنامه ریزی ها و سرمایه گذاری های توسعه گردشگری استفاده نمایند.

### چارچوب نظری

ویژگی های جامعه صنعتی سبب شده بسیاری از مردم به تفرجگاه های طبیعی دور از شهرها روی آورند. یک منبع طبیعی برای تفرج، طبق تعریف عبارت است از هر گونه سیستم

<sup>۱</sup>. Carrying capacity

اعم از آب یا خشکی، که برای استفاده تفرجگاهی در نظر گرفته می شود (مجنونیان، ۱۳۷۴). تفرجگاه طیف وسیعی از سیمای طبیعی اعم از یک جویبار ساده تا یک غار را در بر می گیرد؛ همچنین احتمال استفاده از هر منطقه ای در آینده می تواند آن را بالقوه به منبعی برای تفرج تبدیل کند. استفاده یا امکان استفاده از شرایط طبیعی، شرط اصلی تبدیل یک مکان به منبع تفرجگاهی بالفعل یا بالقوه است. سیمای فیزیکی برخی از سیستم های طبیعی برای تفرج مناسب تر است و برای احداث تفرجگاه سازگاری بیشتری نسبت به دیگر فضاها طبیعی دارد و به خودی خود هنگام انتخاب، در اولویت قرار می گیرد. در ارتباط با ارجحیت چشم اندازها، عوامل زیادی مؤثرند و معیارهایی مانند نوع درختان، جنگل ها، توپوگرافی و جذابیت طبیعی از این دسته اند (رضوانی، ۱۳۸۷: ۱۸).

گردشگری اثرات مختلفی در فضای جغرافیایی به جای می گذارد که آثار مثبت و منفی آن در مقصد گردشگری قابل بررسی است. گردشگری در یک نگرش پسا ساختاری بر بنیادی از کنش پذیری سیستمی که در فضای پسامدرن به فرآیند مبادله محصول گردشگری و گردشگر منتهی می شود، پیرامون اجزاء کارکردی خود تأثیرات بسیاری را برجای می نهد. پیکره گردشگری امروزه از اجزای متفاوتی صورت بندی می شود؛ این بدان معناست که گردشگری در برگیرنده بخش های متفاوتی می باشد که در چارچوب کلیت و سیستمی از اجزاء مختلف عمل می کند (Gunn, 2003, 34). هر یک از این اجزاء در راستای عملکرد خود ارتباطی ساختاری با هم دارند و رویکرد به هر یک ضروری می سازد که ساختارهای مربوطه از هم واسازی شده و در پایان در کنار هم تجدید ساختار گردند.

پردازش گردشگری پیرامون هر فضای جغرافیایی در روندی از تطبیق پذیری جاذبه ها، سکونتگاه ها و تسهیلات مورد نیاز، انجام می گیرد. این خود شکل دهنده روندی از پذیرش گردشگر می باشد که در یک رویکرد به درون برخواسته از نگرش متنی به فضاها جغرافیایی می باشد. در این نگرش، خوانش فضا همچون متن، وابسته به جریان دو سویه است که در یک سوی آن شناخت گردشگری و تقاضای موجود در بازار آن و در سوی دیگر درک سنجش ژرفانگر پیرامون فضای مربوطه قرار دارد.

ساختار گردشگری یک مکان در برگیرنده عوامل ثانویه ای می باشد که می تواند انگیزه بیشتری برای تقاضای گردشگری آن مکان فراهم آورد (Law, 2002, 156). در این راستا در نظر گرفتن نخستین پردازش گردشگری برای توسعه اولیه مکان گردشگری ضروری است که خود رهیافت های خاصی را در بر می گیرد (Boum, 1999, 26). آنچه که پردازش اولیه گردشگری را

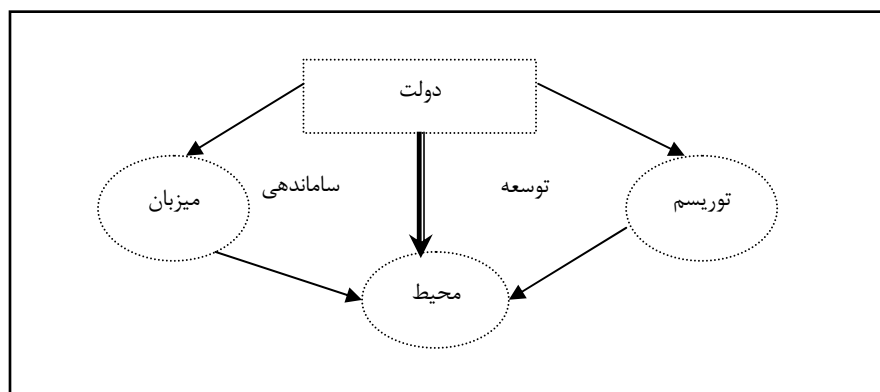
در بر می گیرد، توجه به امر ساماندهی گردشگری برای بنیان سازی توسعه در مکان های گردشگری است. ساماندهی گردشگری از آنجا که با تأکید بر مکان گردشگری در پی پردازش آن به عنوان امر واقع در یک مکان است، می تواند رویکردی مناسب برای آغاز برنامه ریزی و توسعه گردشگری باشد.

ساماندهی گردشگری در یک مکان با توجه به آنکه آغاز برنامه ریزی گردشگری شناخت رفتار گردشگران را در بر می گیرد (Bansal, 2004, 388)، با تأکید بر سنجش وضعیت موجود پیرامون قابلیت ها و تطبیق پذیری آن با خواست گردشگران در رابطه با انگیزه اصلی سفر این گردشگران، بستری را فراهم می آورد که روند برنامه ریزی برای توسعه را تسهیل می کند به گونه ای که از طریق ساماندهی می تواند زمینه های اصلی توسعه گردشگری پایدار را پیرامون رشد آهسته گردشگری، ظرفیت یابی تعداد گردشگران، تعیین نوع مناسب توسعه گردشگری، مشارکت مردم محلی و چگونگی ارتباط و همکاری با سایر بخشهای اقتصادی مشخص سازد (خاکسار، ۱۳۸۲: ۵۳). بین گردشگری پایدار و توسعه پایدار ارتباط دوجانبه آشکار و قوی وجود دارد:

اول؛ گردشگری پایدار ابزاری قوی در راستای کمک به تحقق توسعه پایدار تلقی می شود، چرا که به منزله کاتالیزوری در ارتباط با توسعه حرف کوچک و تأمین بازار جهت محصولات کشاورزی عمل می نماید و در مجموع به احیاء اقتصاد محلی می انجامد.

دوم؛ توسعه پایدار پیش نیاز گردشگری پایدار است چرا که توسعه غیر پایدار می تواند کیفیت محصولات گردشگری و خدمات مربوطه را تحت الشعاع قرار دهد (تولایی، ۱۳۸۶: ۱۳۹ و ۱۴۰).

بر این مبنا ساماندهی گردشگری به منزله برنامه ریزی گردشگری برای آینده نیست، بلکه چگونگی انجام آن را نیز به صورتی بدون آسیب در بر می گیرد (جوان و سقایی، ۱۳۸۲: ۱۴۰). در یک شمای کلی می توان پیوندهای ساماندهی و توسعه را در خوانش متن فضایی پیرامون گردشگری در شکل ۱ نشان داد. ساماندهی گردشگری در یک مسیر مستقیم با امر توسعه که ناشی از برنامه ریزی است قرار گرفته که همپوشی سه جزء دولت، محیط و میزبان را در بر می گیرد و در رویکردی به توسعه توجه به گردشگران نیز به عنوان یک جزء اصلی مطرح می شود.

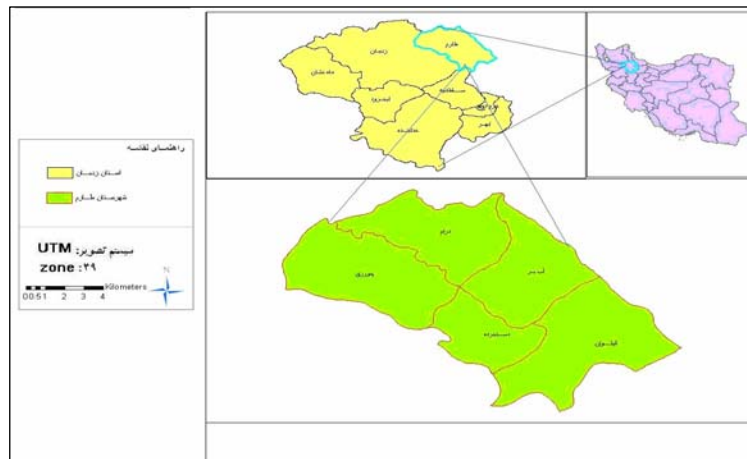


شکل (۱) نمایی از ساماندهی و توسعه گردشگری در یک مکان (مأخذ: کدیور و سقایی، ۱۳۸۵)

در یک حالت کلی چالش های گردشگری در عصر حاضر پیرامون دو بعد شکل می گیرد: بعد اول بر خورداری ساکنان محلی از سودمندی های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی یک منطقه بوده و بعد دوم راهکارهای جلوگیری از آثار مخرب گردشگری در محیط زیست (طبیعی و انسانی) می باشد. ساماندهی توریسم می تواند راهکارهای عملی در جهت برقراری پیوند متعادل بین دو بعد مذکور ارائه نموده و سبب گردد که هم بهره مندی ساکنان محلی از مزایای گردشگری امکان پذیر گردد و هم کیفیت تجربه توریسم افزایش یابد.

### مواد و روش ها

ناحیه مورد مطالعه تحقیق منطقه طارم می باشد (شکل ۲). منطقه طارم بین ۴۸ درجه و ۳۰ ثانیه تا ۴۹ درجه و ۱۵ ثانیه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۴۱ ثانیه تا ۳۷ درجه و ۱۲ ثانیه عرض شمالی قرار دارد. ارتفاع منطقه از سطح دریا در مرتفع ترین نقاط حدود ۶۵۰ متر و ارتفاع متوسط دره تقریباً ۴۵۰ متر است که از شمال به استان اردبیل (شهرستان خلخال)، از شرق به استان قزوین (بخش طارم سفلی)، از شمال و شمال شرقی به شهرستان های (فومن و رودبار) و دریاچه سد سفید رود استان گیلان، و از جنوب به شهرستان ابهر زنجان و از غرب به شهرستان زنجان محدود می شود.



شکل (۲) نقشه ناحیه مورد مطالعه

از منظر موقع طبیعی، حوضه آبی قزل اوزن به شکل طولی از غرب به شرق امتداد یافته است. از نظر تقسیمات سیاسی یکی از شهرستانهای استان زنجان و محور ارتباطی منطقه از محورهای زنجان - طارم - رشت می باشد. جمعیت منطقه طارم ۴۳۹۶۳ نفر می باشد که از این تعداد ۶۸۴۵ نفر شهری و ۳۷۱۱۹ نفر روستایی هستند (سرشماری، ۱۳۸۵).

اطلاعات مورد نیاز از طریق بازدید محلی، انجام مصاحبه با گردشگران و ساکنان محلی، تکمیل ۲۰۰ پرسشنامه توسط گردشگران به طور تصادفی در روزهای اول دومین ماه هر یک از فصول سال ۱۳۸۹ و نیز استفاده از برخی اسناد صورت گرفته است. عصر همان روزها به طور تصادفی برخی اصناف طارم در رابطه با رضایت شغلی مورد پرسش قرار گرفته و نظر آنان ثبت گردید. داده های جمع آوری شده به صورت تطبیقی و بر اساس سه عامل "قابلیت ها"، "خدمات و امکانات" و "تأثیر پذیری ساکنان محلی" مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. کیفیت دسترسی منطقه از طریق شاخص دسترسی و شاخص ضریب فشردگی محاسبه شده است. ضریب فشردگی از طریق فرمول زیر محاسبه شده است (سقای، ۱۳۸۲: ۱۷۷).

$$P_r = \frac{L}{3(p-2)}$$

در این فرمول  $L$  نشان دهنده تعداد راههای موجود در هر مکان و  $p$  تعداد روستاهایی است که راه های ارتباطی به آن منتهی می شود. این ضریب هر چه به یک نزدیک تر باشد، نشان از درصد گردشگر پذیری بالاتری دارد.

با تطبیق انگیزه های گردشگران و قابلیت های موجود، کارآمدی و ناکارآمدی سیستم گردشگری ناحیه مورد شناسایی قرار گرفته است. از طریق سنجش خدمات و امکانات، کمبودها و توانمندی ساکنان محلی در ارائه خدمات مشخص شده است.

سودمندی و ناسودمندی گردشگری برای ساکنان محلی از طریق تأثیر گذاری گردشگری بررسی شده است. در پایان از تلفیق این سه عامل چگونگی ساماندهی گردشگری ناحیه مشخص شده است.

### بحث و نتایج

اول، قابلیت ها:

فضاهای گردشگری به میزان جذابیت خود می توانند گردشگران را به سوی خود جذب کنند. جذابیت ساختارمند جاذبه ها در زمینه جذب گردشگری دارای اهمیت می باشد (Gartner, 2005, 354). قابلیت های موجود در منطقه طارم سبب شده است گردشگری دره طارم در چارچوب الگوهای فضایی گردشگری در طبیعت (یا طبیعت گردی) شکل گیرد. به گونه ای که این منطقه با دارا بودن جاذبه های مختلف طبیعی به صورت یک منطقه منحصر به فرد گردشگری جلوه کند. بر اساس نتایج به دست آمده از سنجش نگرش گردشگران، دره طارم به لحاظ نزدیکی به شهر (زنجان، رشت و قزوین) در قالب سفر یک روزه، آخر هفته به صورت یک جاذبه گردشگری پیراشهری از قابلیت زیادی جهت جذب گردشگران بویژه گروههای با درآمد کم و متوسط برخوردار است. به طور خلاصه جاذبه های گردشگری منطقه طارم به شرح ذیل می باشد:

الف، رودخانه ها:

رودخانه قزل اوزن، بزرگترین رودخانه منطقه از ارتفاعات چهل چشمه استان کردستان سرچشمه گرفته، از شرق دره طارم گذشته، و از طریق سفید رود به دریای خزر می ریزد. رودهای چهل گیر و سیاه رود نیز در محدوده طارم جریان دارند.

ب، ویژگی های مورفولوژیکی:

دره طارم از نظر زمین شناسی، ادامه یک واحد فرونشست (سوبسیدانت) است که حدود شرقی آن را کوههای طالقان، و حدود غربی آن را کوههای تالش از رشته کوههای سراسری البرز تشکیل می دهد. فرو نشست قزل اوزن- شاهرود کوه های این منطقه را به دو نیمه شمالی و جنوبی تقسیم نموده است. سن سنگهای منطقه طارم از پرکامبرین پسین تا دوران حاضر را شامل می شود. سنگهای دوران اول این منطقه به طور عمده شامل سنگ های آهکی همراه با سنگهای آذرین و ماسه سنگ است. سنگ های دوران سوم شامل سازندهای تچن، زیارت و کرج در منطقه نمایان است، که آهکی هستند. تشکیلات دوران چهارم شامل سنگ ریزه های رس و ماسه می باشد (درویش زاده، ۱۳۷۷). ویژگی مرفولوژیکی ناحیه از نظر توپوگرافی و جنس سازندها بخصوص تشکیل ستون های استالاگتیت و استالاگمیت جاذبه گردشگری دارد.

ج، غارها:

غار "خرمنه سر" از غارهای معروف استان زنجان است که در ارتفاعات ۱۶۰۰ متری خرمنه سر در شمال روستای شاه نشین در دل کوهها واقع شده است. مسیر دسترسی به دهانه غار بسیار زیبا و با صفا بوده و برای رسیدن به آن باید از میان رودخانه پر آب و انبوه درختان زیتون و انجیر گذشت. در بررسی های باستان شناسی بر روی سفال هایی که از دهلیزهای این غار به دست آمده، روشن شده که غار خرمنه سر در ادوار مختلف تاریخی، زیستگاه انسان ها بوده است سنگهای آهکی که به صورت ستون های استالاگتیت و استالاگمیت در این غار وجود دارند، منظره زیبایی به داخل غار داده است. غار شگفت انگیز روستای شیت واقع در قلعه شیت از دیگر جاذبه های طارم است. اکنون ۶۰ محوطه باستانی در شهرستان طارم کشف شده است (www.newtarom.blogfa.com).

د، دسترسی:

دسترسی از جمله عناصر مهم فعالیت گردشگری می باشد. این عنصر نقش مهمی در ارائه خدمات و امکانات مورد نیاز گردشگری دارد (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹: ۱۵). در حال حاضر شهر زنجان از طریق جاده آسفالت به دره طارم مرتبط می گردد و یک جاده آسفالت آزاد راه قزوین- رشت را به منطقه طارم می رساند.

راه های دسترسی و حمل و نقل مرتبط با آن، جزء مهم سیستم گردشگری در یک مکان محسوب می شود که کیفیت سفر و چگونگی دستیابی به جاذبه های گردشگری موجود در آن مکان را شکل می دهد. در این زمینه دو شاخص برآورد شده است.

ضریب فشردگی، که در دره طارم معادل ۰/۳۵ محاسبه شده است و شاخص دسترسی، که از طریق امتیازدهی به راه های ارتباطی به دست می آید (حسین زاده دلیر، ۱۳۸۰) و در این منطقه معادل ۱/۵ محاسبه شده است. بر اساس شاخص های مزبور، دسترسی طارم برای فعالیت گردشگری مناسب است.

ه، پوشش گیاهی:

پوشش گیاهی ناحیه علاوه بر اینکه از نظر زیبایی دارای جذابیت خاصی است، انواع گیاهان دارویی و معطر ناحیه نیز انبوه علاقمندان را به سوی خود جلب می کند. صنایع دستی، تولیدات کشاورزی و توریسم روستایی از دیگر توان های ناحیه است. "پروفیسور کاوایرو" معتقد است که طارم، پتانسیل احداث سومین کلکسیون جهانی زیتون را دارد (<http://tabiate-bekr.blogfa.com/post-5.aspx>).

دوم، امکانات و توانمندی محلی در ارائه خدمات:

بررسی امکانات و توانمندی های محلی در ارائه خدمات به گردشگران، با استفاده از بررسی پرسشنامه نشان می دهد که وسیله سفر ۸۰ درصد گردشگران، اتومبیل شخصی است، ۵ درصد با مینی بوس، ۱۰ درصد با وانت بار، ۲ درصد با موتور سیکلت و ۳ درصد بقیه با سایر وسایل نقلیه به منطقه مسافرت کرده اند (جدول ۱).

جدول (۱) انواع وسایل نقلیه مورد استفاده گردشگران در سفر به منطقه طارم

وسيله سفر	سواری	مینی بوس	وانت بار	موتور سیکلت	سایر	جمع
فراوانی	۱۶۰	۱۰	۲۰	۴	۶	۲۰۰
درصد	۸۰	۵	۱۰	۲	۳	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

با توجه به آمار ارایه شده، سیستم حمل و نقل موجود در منطقه طارم فاقد وسیله نقلیه عمومی است. در حال حاضر سواری شخصی نقش اصلی را در انتقال گردشگران به ناحیه ایفا می کند.

طول مدت اقامت عامل مهم دیگری در تأثیرات اقتصادی گردشگری در یک مکان می باشد، هر چه طول مدت اقامت زیادت، هزینه گردشگری افزایش می یابد. طبق جدول ۲، از نظر مدت زمان اقامت، ۷۰ درصد گردشگران اقامت یک روزه، ۲۰ درصد اقامت دو روزه و ۱۰ درصد اقامت بیش از دو روز در منطقه طارم داشته اند.

جدول (۲) طول مدت اقامت گردشگران در منطقه طارم

مدت اقامت	یک روزه	دو روزه	بیش از دوازده روز	جمع
فراوانی	۱۴۰	۴۰	۲۰	۲۰۰
درصد	۷۰	۲۰	۱۰	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

در نتیجه مدت اقامت در گردشگری پیراشهری و سفر ساکنان زنجان- قزوین- رشت به منطقه طارم، کوتاه و کمتر از یک روز می باشد. طبق نظر گردشگران، کمبود امکانات اقامتی و دیگر امکانات رفاهی در منطقه طارم یکی از علل کوتاهی مدت اقامت می باشد. شناسایی مکان های اقامت گردشگران در منطقه طارم، می تواند در شناسایی مکان بهینه برای عرضه خدمات و تأسیس امکانات مورد نیاز مفید واقع شود. طبق بررسی، ۳۰ درصد گردشگران در شهرهای منطقه و روستاها، ۵۰ درصد گردشگران در کنار رود قزل اوزن و دریاچه سد سفید رود، و ۱۵ درصد در مناطق کوهستانی منطقه استراحت داشته اند و ۵ درصد گردشگران مبادی ورودی شهرها و روستاها را انتخاب کرده اند. با توجه به درصد بالای گردشگرانی که شهرها و روستاها را جهت اقامت بر می گزینند، می توان به اهمیت بالای جاذبه های طبیعی گردشگری بویژه کنار دریاچه سد سفید رود و رودخانه قزل اوزن پی برد (جدول ۳).

جدول (۳) مکان اقامت گردشگران در منطقه طارم

مکان اقامت	شهرها و روستاها	کنار رود قزل اوزن و سد سفید رود	مناطق کوهستانی	ورودی شهرها و روستاها	جمع
فراوانی	۶۰	۱۰۰	۳۰	۱۰	۲۰۰
درصد	۳۰	۵۰	۱۵	۵	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

خدمات پذیرایی رکن مهم دیگری خدمات یک مکان گردشگری می باشد، گردشگران برای تهیه غذای خود در هر مکان گردشگری به خدمات ساکنان (میزبان) در این زمینه نیازمندند. از دیگر سو این نیازمندی گردشگران، موجب شکل گیری مشاغل و کسب درآمد ساکنان محلی می شود. در این زمینه در پرسش از گردشگران در خصوص اینکه غذای خود را چگونه تهیه می

کنند، بر اساس جدول ۴، ۸۰ درصد آنها اذعان داشته اند که غذا و مایحتاج خود را از منزل شخصی خود به همراه می آورند. ۱۲ درصد در رستوران غذا می خورند و ۸ درصد غذای سرد تهیه می کنند. در این میان اندکی از گردشگران گزینه قهوه خانه، اغذیه و ساندویچ فروشی را انتخاب کرده اند. لذا مشخص می شود این مکان در زمینه ارائه خدمات پذیرایی به گردشگران ضعیف عمل کرده است.

جدول (۴) چگونگی تهیه غذای مورد نیاز گردشگران در ایام اقامت در منطقه طارم

نحوه تهیه غذا	تهیه شده در منزل شخصی (مبدأ)	در منزل رستوران (مقصد)	غذای سرد (مقصد)	جمع
فراوانی	۱۶۰	۲۴	۱۶	۲۰۰
درصد	۸۰	۱۲	۸	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

خدمات تجاری در برگیرنده مراکز فروش و برآورد نیازهای گردشگران در زمینه خرید کالاها و اجناسی است که در رابطه با سفر و یا به عنوان یادبودی از سفر فراهم می آید. در این زمینه وجود مراکز فروش کالاهای مورد نیاز و ارایه آنها در کیفیتی بالا می تواند علاوه بر ایجاد درآمد، جامعه گردشگری را نیز رونق بخشد. این مراکز تجارت باید در مسیر راه های منطقه و شهرها و روستاهای منطقه ایجاد شود تا گردشگران به راحتی بتوانند نیازهای خود را تأمین کنند و به عنوان سوغاتی خریداری نمایند. عمده و معروفترین سوغات منطقه طارم عبارتند از زیتون، انار، انجیر، برنج که زیتون معروفترین تولید محصولی منطقه طارم می باشند (شکل ۵) و درآمدی خوبی نیز عاید کشاورزان محلی می شود. ۸۰ درصد گردشگران خرید زیتون، ۱۰ درصد انار، ۵ درصد انجیر و ۵ درصد برنج را به عنوان سوغاتی سفر طارم خریداری کرده اند (جدول ۵). طبق نظر گردشگران هنوز تولیداتی نظیر "به" باغ های طارم جنبه تجاری پیدا نکرده و بسیاری از گردشگران می توانند در حد مصرف خود از محصول این درختان استفاده کنند.

جدول (۵) انواع سوغاتی گردشگران منطقه طارم

نوع سوغات	زیتون	انار	انجیر	برنج	جمع
فراوانی	۱۶۰	۲۰	۱۰	۱۰	۲۰۰
درصد	۸۰	۱۰	۵	۵	۱۰۰

جدول ۶، مهمترین کمبود خدماتی طارم را از نظر گردشگران نشان می دهد که بیانگر نبود امکانات زیربنایی در مناطق گردشگری می باشد. این کمبود ها باید در ساماندهی گردشگری منطقه و رفع چالش های موجود مورد توجه قرار گیرد.

جدول (۶) مهمترین کمبود خدماتی طارم از نظر گردشگران

مهمترین کمبود خدماتی طارم	سرویس بهداشتی	کمبود پارکینگ	ضعف راههای دسترسی داخلی	فقدان هتل و مسافر خانه	جمع
فرآوانی	۱۰۸	۴۶	۲۸	۱۸	۲۰۰
درصد	۵۴	۲۳	۱۴	۹	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

سوم، انگیزه ها:

اهمیت انگیزه در گردشگری کاملاً روشن است؛ زیرا چراها و علل سفر و یا دلایل انتخاب های خاص گردشگران را توضیح می دهد (Parrin ello, 1998, 75).

انگیزه یکی از اصلی ترین عوامل میل به سفر گردشگری است. به گونه ای که بنیان سفر بر انگیزه استوار می باشد. انگیزه یکی از پارامترهای اساسی در تحلیل ویژگی سفر به مکان های گردشگری محسوب می شود.

نخستین دسته از این انگیزه ها به جستجوی محیط زیست مناسب مربوط می شود. محیطی دلپذیر و آمیخته به آرامش و سرسبزی و قطعه زمینی مفید و مناسب که بتوان در آن وسایل سرگرمی خود را فراهم آورد، زمینی که کودکان در آن بتوانند فضایی مساعد برای هواخوری و بازی در اختیار داشته باشند (افراخته ، ۱۳۸۷: ۱۶۷). بر اساس نتایج بدست آمده که در جدول شماره ۷ نشان داده شده است، انگیزه ۵۰ درصد گردشگران به منطقه طارم، تفریح (اکوتوریسم، طبیعت گردی) می باشد؛ در مرتبه دوم وجود جاذبه های طارم برای ۲۴ درصد گردشگران انگیزه ایجاد کرده است. استفاده از آب وهوای مطلوب منطقه به عنوان انگیزه سفر با ۲۲ درصد در مرتبه سوم قرار می گیرد و ورزش برای ۴ درصد گردشگران انگیزه مسافرت به طارم بوده است.

جدول (۷) انگیزه اصلی گردشگران در سفر به طارم

عامل انگیزه	ایجاد طبیعت گردی	جاذبه های طارم	آب و هوای مطلوب	ورزش	جمع
فراوانی	۱۰۰	۴۸	۴۴	۸	۲۰۰
درصد	۵۰	۲۴	۲۲	۴	۱۰۰

منبع: بررسی محلی، ۱۳۸۹

انگیزه طبیعت گردی که بالاترین درصد را به خود اختصاص داده نشان از میل به گذران اوقات فراغت با لذت در یک تفریح گاه پیراشهری دارد. اکثر سفرهای خانوادگی به این منظور به خصوص در ایام آخر هفته خصوصاً در فصل بهار انجام می گیرد. علاوه بر آن بالا بودن این انگیزه برای سفر نشان دهنده گردشگری در مقیاس متوسط یا تفریح در هوای آزاد است که بیشتر مختص طبقات کم درآمد شهری می باشد. در این میان استفاده از آب و هوای مطلوب و بازدید از جاذبه ها همچون ارتفاعات و باغات زیتون در همین راستا قرار می گیرند.

انگیزه ورزش به علت مستعد بودن منطقه برای ورزش های خاص متعلق به دسته های خاصی از گردشگری ورزشی می باشد که بیشتر در زمینه کوه نوردی به ارتفاعات ماسوله گیلان و ورزش های هوایی و شنا در سد منجیل جلوه می کند. امروزه منطقه طارم استان زنجان شاهد پیشرفت چشم گیر ورزش های مفرح و هیجان انگیز هوایی چون پاراگلایدر<sup>۱</sup> و پاراموتور<sup>۲</sup> برای تمامی گروههای سنی می باشد، به طوری که سالانه افراد زیادی از این استان برای گذراندن دوره های بین المللی و همچنین شرکت در مسابقات جهانی این ورزش به کشورهای متعددی سفر می کنند.

<sup>۱</sup> به عنوان ابداع کننده پاراگلایدر می توان یکی از مهندسين ودانشمندان سابق ناسا، آقای فرانسیس ملوین روگالو، متولد ۲۷ ژانویه ۱۹۱۲ را نام برد. او در ثبت اختراع خود در سال ۱۹۴۸ از تکنیکی نام برد که چگونه از پارچه و نخ، وسیله پروازی طراحی می شود. در ابتدا این پاراگلایدر فقط توانایی نگه داشتن کودکان را داشت و بعد توانایی حتی بزرگسالان را نیز پیدا کرد. پاراگلایدر توسط بندهای هدایت به راست و چپ فرماندهی می شود و قابلیت کم کردن و زیاد کردن سرعت خود را توسط این بندها دارد. سرعت آن ۵۰ الی ۶۰ کیلومتر در ساعت می رسد. طی کردن مسافت های چند ۱۰ کیلومتری جزو کارهای روزمره خلبانان پاراگلایدر به شمار می رود. در حال حاضر رکورد مسافت قانونی ثبت شده پرواز با پاراگلایدر ۵۰۲٫۲ کیلومتر ثبت شده که توسط یک خلبان آفریقایی به نام نویل هولت (Nevil Hulett) می باشد. این ورزش حدوداً از سال ۱۳۷۲ در ایران شروع به فعالیت کرد و تقریباً در اکثر نقاط ایران پرواز با پاراگلایدر انجام می شود. پاراگلایدر جزو امن ترین وسایل ورزش هوایی به شمار می رود که حدوداً از ابتدای دهه ۸۰ وارد استان زنجان شد.

<sup>۲</sup> پاراموتور در حقیقت پاراگلایدری است که به آن موتور متصل شده است. به همین دلیل به پاراموتور، پاراگلایدر موتوردار نیز می گویند.

منطقه طارم که در ادامه رشته کوه البرز قرار دارد یکی از مستعدترین مناطق کشور برای ورزش های هوایی به شمار می آید که سالانه توریستهای متعددی را جذب خود می نماید. محل آموزش و تمرین این نوع ورزش ها در گردنه جاده زنجان - طارم (سرخه دیزج) یا سایت ایستگاه یا حسین می باشد.

چهارم، گردشگری و ساکنان محلی:

جدول شماره ۸ نظر ساکنان محلی طارم را در رابطه با رضایت نشان می دهد بر این اساس، همه اصناف از نقش افزایش گردشگران در ارتقای درآمد خود ابراز رضایت داشته اند. بیشترین رضایت در بین تولید کنندگان زیتون دیده می شود. صاحبان اراضی زراعی چندان رضایتی نداشته اند و معتقد بوده اند که افزایش مسافران موجب تخریب باغ و آلودگی فضای زراعی آنها شده است.

پنجم، ساماندهی گردشگری:

گردشگری پایدار از طریق سازماندهی موثر گردشگران و ایجاد تعادل بین نیازهای جوامع محلی، حفظ محیط زیست و سرگرمی گردشگران حاصل می شود (شارپلی، ۱۳۸۰: ۱۲۶). در برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری بر دخالت جامعه محلی تاکید می شود (سازمان جهانگردی، ۱۳۷۹: ۲۳).

هدف اولیه در ساماندهی گردشگری، تعیین تفاوت بین آنچه گردشگران می خواهند و آنچه که در مکان موجود است، می باشد (Taylor, 1980, 54) تا با شناخت این تفاوت ها بتوان به معادل سازی جریان عرضه و تقاضا به عنوان کلید اصلی توسعه گردشگری در یک مکان پرداخت.

منطقه طارم از رهگذر وجود بازار گردشگری در حوزه دسترسی مناسب شهرهای رشت، زنجان و قزوین قرار دارد و با توجه به پرسشگری انجام شده در فصول مختلف سال، می توان به وجود تقاضای گردشگری ناحیه در کلیه فصول مطمئن بود. توان بالقوه گردشگری ناحیه بالاست. منظر توپوگرافی، چشم انداز طبیعی، شرایط آب و هوایی و میکروکلیمای خاص، شرایط ورزشی، مجموعه های باستانی، تولیدات روستایی، کشاورزی و صنایع دستی و نیز دسترسی ناحیه قابلیت بالایی برای گردشگری پذیرایی ایجاد کرده است.

قابلیت های موجود با انگیزه گردشگران همخوانی و مطابقت دارد. به همین جهت، علیرغم فقر امکانات و تسهیلات زیربنایی جهت پذیرش گردشگر در حال حاضر تعداد قابل ملاحظه ای

از ساکنان شهرهای زنجان- قزوین و رشت و دیگر شهرهای اطراف برای گذران اوقات فراغت به این منطقه سفر می کنند.

جدول (۸) میزان رضایت ساکنان محلی از فعالیت گردشگری

میزان رضایت از فعالیت گردشگری					سکنه طارم
جمع	زیاد	متوسط	کم		
۵۰	۴۵	۵	۰	فراوانی	فروشنندگان و تولید کنندگان زیتون
۱۰۰	۹۰	۱۰	۰	درصد	
۲۵	۲۰	۳	۲	فراوانی	فروشنندگان سیر
۱۰۰	۸۰	۱۲	۸	درصد	
۵۰	۲۰	۲۵	۵	فراوانی	کشاورزان
۱۰۰	۴۰	۵۰	۱۰	درصد	
۰	۰	۰	۰	فراوانی	مالکان مسافرخانه
۰	۰	۰	۰	درصد	
۳۲	۲۴	۴	۴	فراوانی	اغذیه و سوپرمارکت ها
۱۰۰	۷۵	۱۲,۵	۱۲,۵	درصد	
۵۰	۳۵	۱۰	۵	فراوانی	رانندگان محلی
۱۰۰	۷۰	۲۰	۱۰	درصد	

از نظر ارائه خدمات گردشگری، امکانات حمل و نقل موجود برای گروههای کم درآمد متناسب نمی باشد. از نظر امکانات اقامتی، خدمات پذیرایی و امکانات رفاهی کمبودها محسوس است.

از نظر اثرگذاری، جامعه محلی از درآمد گردشگری منتفع می شود ولی از نظر تخریب فضای زراعی و آلودگی محیطی با مشکل مواجه است. بنابراین درساماندهی گردشگری ناحیه، محیط طبیعی هم از توان گردشگری برخوردار است و هم دارای ظرفیت تحمل می باشد. بر اساس پرسشگری و اقداماتی که تاکنون از سوی جامعه میزبان به عمل آمده و نیز بر اساس درخواست وام های موجود در سازمان های مختلف در رابطه با توسعه این صنعت از سوی جامعه محلی، مشخص می شود که جامعه میزبان از توسعه این صنعت استقبال می کند.

در اینجا نقش دولت تا دسترسی جامعه محلی به سطح مورد نیاز خود اتکایی قابل توجه و بسیار با اهمیت است. مساعدت دولت در دستیابی جامعه میزبان به مدیریت خوداتکا از نظر سرمایه گذاری و ترویج فرهنگی اهمیت بسیار دارد (Jaafar,2011).

### نتیجه گیری و پیشنهادات

رویکرد به ساماندهی گردشگری در تفرجگاه پیراشهری طارم نشان از باز پیوستگی اجزاء مختلف یک سیستم گردشگری دارد. این سیستم گردشگری در باز خورد های مثبت و منفی خود، تأثیر بسیاری در چارچوب کلی پیرامون محیط، گردشگر و میزبان داشته است. این در حالی است که جریان گردشگری منطقه بدون برنامه ریزی و دخالت نهادها و سازمانهای دولتی یا محلی شکل گرفته است. جریان گردشگری در این منطقه در طی سی سال در راستای نیازمندی های ساکنان شهر زنجان و قزوین پیرامون گذران اوقات فراغت و بر بنیان خواست آنها پایدار گشته است. از این رو برنامه ریزی در زمینه ساماندهی گردشگری در این منطقه در وهله اول نیازمند مطالعه این ساختار شکل گرفته است. در این میان بررسی توسعه گردشگری در منطقه طارم در سه وجه گردشگر، محیط و دولت، راهبرد لازم را برای توسعه گردشگری پیرامون چگونگی عملکرد دولت یا مسئولان محلی برای توسعه گردشگری فراهم می آورد. این خود ضروری می سازد که در زمینه ساماندهی گردشگری منطقه، اقدامات لازم برای رفع کمبودها و نواقص وضع موجود از سوی مسئولان محلی در جهت بهینه سازی جریان گردشگری صورت گیرد. هر چند در شکل گیری جریان گردشگری در این منطقه تنها رویکرد و خواست مردمی به خصوص ساکنان شهر زنجان وجود داشته است ولی اکنون که این منطقه به عنوان یک تفرجگاه پیراشهری شناخته می شود، ضرورت دخالت مسئولان محلی برای ساماندهی به خوبی آشکار گردیده است. در این راستا با تطبیق داده های محیطی و بررسی وضعیت ساکنان محلی همراه با سنجش نگرش آنها، چگونگی ساماندهی گردشگری در منطقه طارم از سوی مسئولان محلی یا دولت مشخص می شود.

بر مبنای معرفی جاذبه های منطقه طارم چنین بر می آید که در این منطقه بیشتر از همه مناظر، اشکال و چشم اندازهای زیبای ژئومورفولوژیکی و کارستی و باغات جاذب گردشگران است. که این چشم اندازهای زیبا می تواند مقصد سفرهای علمی- آموزشی و پژوهشی نیز قرار گیرد.

به این ترتیب قابلیت های گردشگری در منطقه طارم در مجاورت شهر زنجان، قزوین و رشت در مقیاس محلی و منطقه ای می تواند به عنوان الگویی از گردشگری در طبیعت (یا طبیعت گردی) کل مردم ایران گردد. مناظر زیبای طبیعی منطقه طارم در حدی است که قابلیت جذب گردشگران در مقیاس ملی و بین المللی را نیز داراست که قدر مسلم احتساب این مهم در سیاستگذاری گردشگری ایجاب می کند که دولت نیز برای توسعه گردشگری منطقه اقداماتی جهت فراهم نمودن زیرساخت ها، بالا بردن آگاهی مردم برای مشارکت در امر توسعه گردشگری شروع کرده و مردم منطقه نیز برای بهبود وضعیت اقتصادی با دولت همکاری داشته باشند.

در یک جمع بندی کلی، پیشنهادات توسعه گردشگری در منطقه می تواند در برگیرنده دو بعد باشد. از یک سو پیشنهاداتی در زمینه ساماندهی گردشگری منطقه که به راهکارهای کوتاه مدت نیازمند است. بعد دیگر پیشنهادات معطوف به توسعه گردشگری بر بنیان پایداری است که به افقی با زمانی بیشتر نظر دارد.

### منابع و مأخذ

۱. افراخته، حسن (۱۳۸۷) مقدمه ای بر برنامه ریزی سکونتگاه های روستایی، تهران، انتشارات گنج هنر.
۲. پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۲) گردشگری و تبارشناسی، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۸.
۳. پاپلی یزدی، محمدحسین و سقایی، مهدی (۱۳۸۱) " سنت و مدرنیته (بازخوانی یک مقاله) "، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۶۶-۶۵.
۴. تولایی، سیمین (۱۳۸۶): مروری بر صنعت گردشگری، انتشارات دانشگاه تربیت معلم تهران.
۵. جوان، جعفر و سقایی مهدی (۱۳۸۲) توان های محیط طبیعی ایران و بهره وری گردشگری، مجله علوم جغرافیایی، دانشگاه تربیت معلم تهران، شماره ۱.

۶. جوان، جعفر و سقایی، مهدی (۱۳۸۲) نقش گردشگری روستایی در توسعه منطقه ای، مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۲.
۷. جوان، جعفر و سقایی، مهدی (۱۳۸۲) گردشگری روستایی و توسعه، مجموعه مقالات سمینار بررسی سیاستها و برنامه های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران، دانشگاه علوم طباطبایی.
۸. حسین زاده دلیر، کریم (۱۳۸۰) برنامه ریزی ناحیه ای در ایران، انتشارات سمت.
۹. خاکسار، علی (۱۳۸۲) نقش برنامه ریزی در توسعه گردشگری پایدار، مجموعه مقالات سمینار بررسی سیاستها و برنامه های توسعه جهانگردی در جمهوری اسلامی ایران دانشگاه علامه طباطبایی.
۱۰. درویش زاده، علی (۱۳۷۷) زمین شناسی ایران، چاپ چهارم، تهران، انتشارات دانشگاه پیام نور.
۱۱. رضوانی، محمدرضا (۱۳۸۷) توسعه گردشگری روستایی با رویکرد گردشگری پایدار، انتشارات دانشگاه تهران.
۱۲. سازمان جهانگردی (۱۳۷۹) برنامه ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه ای، ترجمه بهرام زنجیریان و محمد زاهدی، اصفهان، جهاد دانشگاهی.
۱۳. سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵.
۱۴. سقایی، مهدی (۱۳۸۲) بررسی قابلیت های گردشگری روستایی در ایران، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۵. شاریلی، ریچارد و جولیا (۱۳۸۰) گردشگری روستایی، ترجمه رحمتال منشی زاده و فاطمه نصیری، تهران، نشر منشی.
۱۶. صباغ کرمانی، مجید (۱۳۷۹) بررسی اثرات اقتصادی توریسم در جمهوری اسلامی ایران با استفاده از تحلیل داده-ستانده، پژوهشنامه بازرگانی، شماره ۲۹، پاییز ۱۳۷۹: ۱۱-۲۸.
۱۷. کدیور، علی اصغر و سقایی، مهدی (۱۳۸۵) ساماندهی گردشگری، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳.
۱۸. مجونیان، هنریک (۱۳۷۴) مباحثی پیرامون پارکها، فضای سبز و تفرجگاه ها، سازمان پارکها و فضای سبز شهر تهران.

۱۹. لطیفی، صدیقه (۱۳۸۴) نگرش سیستمی لازمه پایداری گردشگری در مازندران، مجموعه مقالات اولین همایش سراسری نقش صنعت گردشگری در توسعه استان مازندران، ساری، نشر رسانش: ۵-۲۴.

Crouch, G (1994) *Destination Competitive-ness*, Annual conference of administrative science, Canada, June 25-28:79-88.

Jaafar Mastura (2011) *Entrepreneurship in the tourism industry: Issues in developing countries*, International Journal of Hospitality Management, ARTICLE IN PRESS, 9pages.

Law, Christopher (2002): *Urban tourism continuum*, London.

Gunn, Clare, A (2002) *Tourism planning*, Rutledge.

Taylor, G.d (1980) *how to match point with demand*, a. Marketing tourism management, (1) March.

Boume, L. s (1999) *Designing a Metropolitan Region: The Lessons and Lost opportunities of The Toronto experience*: word bank / WBI/ urban and city management/library.

Carter, William (2002) *Tourism Development*, VNB

Parrinllo'G.L. (1998) *Motivation and Anticipation in Post- Industrial Tourism*, Annals of Tourism Research, 20, pp.233, 234.

WTO (1990) *Carring capacity in mountain and alpine regions*, WTO, Madrid.

[www.newtarom.blogfa.com](http://www.newtarom.blogfa.com)

<http://www//tabiate-bekr.blogfa.com/post-5.aspx>.